

Modernitate și arhaism în lumea năsăudeană în secolul al XIX-lea și începutul secolului xx

Virgil MUREȘAN

Marea Unire de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 adusesese pentru populația românească a Transilvaniei răspunsul final al problemei naționale; entuziasmul, visul împlinit, minunea nesperată și viitorul deschis tuturor aspirațiilor vechi și noi lăsau, undeva în spate, învăluite în umbră, multiplele probleme social-economice și spiritual-culturale pliate toate pe fundalul greu penetrabil al imaginarului și mentalităților colective specifice fiecărui grup etnic și social. Românii, maghiarii, sașii, evreii își aveau în trecut realitatea unei conviețuiri și separări, acalmii și violențe pe cât de izvorâte din imediatul național-economic, social, juridic, etc., pe atât dintr-o multitudine de imagini colective ale unora asupra altora, și ale tuturor asupra situației în sine.

Dacă pentru națiunea română în ansamblul său, evenimentul a adus împlinirea cunoscută, anii imediat următori – cu greutate inerente sfârșitului războiului și edificarea unui nou stat, au lăsat să iasă la suprafață stări de spirit încărcate de regret și „nostalgii” pentru realitatea dispărută¹. Anumite spații ale Transilvaniei au cunoscut înainte de 1918, o existență marcantă din perspectivă simbolic-națională atât de influentă încât dispariția ei va face posibilă starea de spirit amintită.

Din această categorie face parte și spațiul socio-uman intrat în istoriografie ca granița năsăudeană, unde trecutul s-a dovedit într-o măsură însemnată a avea întâietatea sa națională și culturală asupra prezentului interbelic acuzat de „cosmopolitism”, urmărirea doar a „intereselor personale - individualism” toate acestea pe fondul dispariției liantului societății românești ardelenе antebelice – naționalismul².

Năsăudul deceniilor doi și trei apărea contemporanilor ca „o simplă amintire a celui de pe vremea ungarilor”, când multe dintre aspirațiile împlinirii profesionale și naționale îl aveau ca punct de reper, prezentul sub tăvălugul naționalizării și uniformizării trimițând „granița ca formă regională, mai ales, și chiar ca expresie „etnografică” în amintirea comună a tuturor.

Această stare de spirit o găsim prezentă, răspândită în întreaga societate năsăudeană și, ca o consecință a mutației treptate a centrului de interes a românilor de aici înspre orașul Bistrița începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, contribuția decisivă având-o în acest sens formarea comitatului Bistrița-Năsăud cu centrul la Bistrița, Năsăudul păstrând totuși și în perioada interbelică, aproape nediminuată, dimensiunea sa școlară.

Pentru aceasta încercăm să trimitem discursul nostru înspre evenimentele de început ale procesului de modernizare ale acestei lumi rurale, încadrabil de altfel în contextul transilvan și imperial, cu caracteristici ce vor fi evidențiate, proces care prin intermediul rezultatelor sale materiale și spirituale a dus la apariția unei societăți adunate în jurul instituțiilor sale militare, eclesiastice, școlare și bancare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, toate pe un fundal în care ideea națională a oferit tuturor și în primul rând elitelor, baza oricărei obiectivări politice, sociale și juridice.

Cum centrul acestei comunități – Năsăudul – a fost în diferitele sale etape istorice, un centru militar, eclesiastic, judecătoresc, școlar sau bancar, fără să fie unul meșteșugăresc sau industrial, am urmărit, în principal, trei aspecte ale modernizării specifice: învățământul și creditul, pentru ca discursul public să ofere locul de regăsire al tuturor acestora, așa cum oamenii locului – „inteligenția” secolului XIX – a înțeles să răspundă diferitelor propuneri ale modernității provenite fie din interiorul acestei lumi, fie din exteriorul ei.

Situat geografic și politic într-un spațiu de graniță permanentă, Districtul Rodnei sau Districtul Năsăudului se afla, începând cu unirea religioasă de la finele secolului XVII și început de secol XVIII, într-un proces de modernizare generală când lentă, când accelerată, în funcție de contextul general al imperiului³.

¹ V. Mihardea, *Odobescu la Năsăud*, în *Studii și Cercetări Etnoculturale*, vol. VIII, Bistrița 2003, p 16-23.

² Idem, *op.cit.*, p 22.

Dacă de o modernitate economică, bancară și a mijloacelor de transport nu poate fi vorba până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea, trecerea de la structura civilă, la cea militară și, în primul rând trecerea de la organizarea acestei lumi în jurul unor obișnuințe ale unui timp ancestral și anistoric la cea a lumii militare imperiale cu toate caracteristicile sale, ne va permite să plasăm, la cumpăna anilor 1763-1764, începutul unei modernizări și formarea unei identități care, cu transformările inerente, va da acestei lumi și elementele de rezistență la numeroasele puseuri de alteritate ale timpului istoric.

Trecerea de la structurile sociale civile ale graniței la cele militare au găsit, după cum arată documentele⁴, comunitățile în discuție, divizate între dorința de a refuza oferta imperială și rămânerea în cadrul vechilor structuri sătești, cu obișnuințele aferente – opțiune să spunem a unei „tabere conservatoare” și, cea de a accepta amintita ofertă cu beneficiile sale, care era îmbrățișată de elementele tinere aflate deja în contact cu realitățile militare⁵.

Exponenții primei orientări având în frunte una dintre cele mai ancestrale instituții ale satului românesc – Bătrânii satului – par a nu ceda eforturilor de convingere și constrângere ale autorităților austriece, astfel încât acestea se văd silite să schimbe elementele potrivnice – juzii satelor cu tineri subofițeri ai regimentului nou înființat. În acest sens, raportul comisarului imperial Siskovich de la 1766 – vorbește despre acești bătrâni ce au fost în cele din urmă „într-un mod blând” făcuți să renunțe, cu această ocazie, și la „purtatul bărbilor” – arătând că într-o societate militară nu ar fi tocmai potrivit acest lucru⁶.

Tot pentru această perioadă, opțiunea conservatoare/tradiționalistă este prezentă fie prin instigarea la emigrare în Moldova, pusă la cale de aceeași „bătrâni ai satelor”, fie de forme violente de împotrivire la militarizare cum a fost și evenimentul intrat în istorie sub numele de Revolta de la Salva, condusă de un astfel de bătrân al satului – Tănase Todoran⁷.

Trebuie să vedem în aceste reacții, atât incertitudinea firească legată de un nou început, de această dată militar, fundamentat de autoritatea centrală, despre a cărei acțiuni oamenii locului nu aveau amintiri tocmai pozitive – privilegiile acordate și reconfirmate de către regii maghiari pe parcursul secolului al XV-lea fiind mereu puse în discuție și încălcate de sașii bistrițeni, astfel încât noile acorduri puteau să aibă aceeași finalitate, iar această reținere din partea conducerii comunităților își va dovedi în viitor partea ei de adevăr – cât și „spaima” acestei instituții conducătoare în fața pierderii unor influențe și avantaje deținute din timpuri străvechi în lumea satului și, chiar atingeri ale propriei imagini la fel de ancestrale, cum este obligația de a renunța la purtatul bărbilor⁸.

Întâlnirea însă, a acestei societăți cu istoria, permite apropierea propriei imagini existente, construită până atunci pe o bază de sensibilități specifice lumii medievale și a unor vecinătăți conflictuale atât de marcante între două spații naționale și socio-juridice diferite, de o normalitate specifică unei lumi rurale aflate într-un moment de răscruce. Astfel, dacă informațiile pe care de deținea Generalul Baron Siskovich, referitoare la „acei români”, erau în sensul unui popor, în genere, „dedat la lucruri extreme, fluctuant în decizii și nestatornic”⁹ – starea de fapt sesizată la fața locului fiind cea a unei societăți orientată pragmatic, care în opțiunea de a trece la starea militară ține cont de favorurile ce provin din aceasta.

Dacă în situația satelor născădane militarizarea a însemnat totuși o continuitate și o întărire a privilegiilor și libertăților de sorginte medievală, în cazul celor de pe Valea Bârgăului și a Șieului, aflate până la 1784 în trecerea la starea militară, a adus și pentru ele libertățile și privilegiile amintite. Observăm astfel, adiacente acestor mutații demografice și a statutului socio-juridic, și o concentrare a elementului românesc într-o

³ Vezi rolul jucat de unirea religioasă de la finele secolului XVII și începutul celui de-al XVIII-lea în procesul de modernizare al societății românești ardeleni, în *Istoria Românilor*, vol. VI, București 2002, p 527-586.

⁴ *Din raportul Gen. Baron Siskovich din 21 august 1736 cu privire la situația din ținutul Regimentului II de Graniță*; în I. Sigmirean, A. Onofreiu, *Istoria județului Bistrița-Năsăud în documente și texte*, Bistrița 2001, doc. 46, p 120-121.

⁵ Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Cluj-Napoca, 1994, p 181-182.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Acțiunile de laicizare, concretizate aici și de acțiunile împotriva mănăstirilor și călugărilor ortodocși de la Parva, mutațiile în spațiul habitatului – prin aducerea locuitorilor din partea muntoasă și deluroasă înspre centrul localităților, mutarea unor localități în alte locații (ex. Nepos).

⁹ *Din raportul Gen. Baron Siskovich din 21 august 1736 cu privire la situația din ținutul Regimentului II de Graniță în loc. cit.*, Bistrița 2001, doc. 46, p 120.

comunitate de interese, ce va rezista deselor încercări administrativ-politice ale istoriei de durată lungă, într-o variantă specifică, devenită una din caracteristicile de bază ale acesteia¹⁰.

Pentru Magistratul orașului Bistrița acești iobagi români nu reprezentau la 1760 altceva decât „vagabonzi tolerați care niciodată n-au avut drepturi sau vreo proprietate fie ea de orice natură”. Astfel, noul statut al graniței militare a fost fără îndoială elementul de atracție și de legătură pentru comunitatea și epoca în discuție¹¹, începând acum formarea, pe baze militare și confesionale, a unei geografii naționale, unitare, legate treptat de tot mai multe realități economice, comerciale, administrativ-politice și, cum vom vedea în continuare, în primul rând cultural-educaționale, ce vor da acestui spațiu o nouă identitate. Fără să facem recurs mereu la istoria generală a Imperiului sau a Transilvaniei – toate aceste transformări sunt oferite de situația întregului imperial, ca politică a acestuia, îmbrățișată de populația românească în vederea rezolvării unor multiple probleme, într-o vreme în care ideea națională modernă a secolului al XIX-lea și discursul public românesc era la început de existență¹².

Dar să vedem ce a însemnat și din punct de vedere material, al geografiei localităților, această nouă dimensiune militară. Pentru aceste începuturi avem însemnările unui ofițer de origine italiană al Regimentului II de Graniță, Antonio Cosimelli care, foarte probabil, la comanda conducerii militare, ne oferă literaturizat și simbolic, imaginea unui început civilizator. Aici comandantul regimentului, Carol Enzenberg, se înfățișează posterității ca un prim organizator al unei geografii aflată „pradă” sălbătăciei; lupta cu pădurile și apele pentru exploatarea și transportul lemnului; repararea unor vechi drumuri și amenajarea altora noi, strămutarea locuințelor răsfirate spre centrul comunelor și, mai ales, subsidiar, suflul nou care face toate acestea posibile – trezirea acestei lumi la Marea Istorie.

Scoala și fondurile grănicerești

Lăsându-ne conduși istoriografic și documentar spre ceea ce se va desprinde pe parcurs a fi dimensiunea principală a modernității de aici – școala – avem consemnat pentru secolele XVII și XVIII, existența unor școli mici pe lângă bisericile de lemn ale satelor unde, preoții, diecii și cei care știau ceva carte, erau purtători de cuvânt ai educației¹³, în această perioadă singurele posibilități ale populației rurale în discuție pentru a se instrui erau școlile celorlalte națiuni.

Fără a avea ambiția de a epuiza toate rațiunile locale și la nivel mediu și superior, naționale și grănicerești-militare, în constituirea unui sistem școlar de învățământ național – observăm pe cea dintâi, de altfel prezentă în întreaga Transilvanie, de care ne vorbesc documentele. Dacă rațiunile militare, în sensul de a avea o populație care să facă față cerințelor noilor obligații, o să le vedem ca hotărâtoare din punctul de vedere al strategiei imperiale, pentru elitele românești, realitatea intrării târzii într-o economie ocupată de „ceilalți”, natura „moșiei” mereu neîndestulătoare, a făcut ca posibilitatea devenirii prin învățământ să apară ca unica posibilitate de a accede la modernitate pe calea militară, a sistemului administrativ de stat, a profesiunilor libere și a învățământului eclesiastic¹⁴. Găsim aici, în faza incipientă, natura elitei românești pentru întreg secolul al XIX-lea care, pe de o parte va face posibil discursul social-juridic și național din a doua jumătate a secolului amintit, dar va și menține, obișnuințele lucrurilor practice a economiei, într-un ritm al lătorii agrare tradiționale, unui comerț mereu în devenire, iar ca și înfățișare generală, o modernitate economică situată mult în spatele celei intelectuale purtătoare a unui discurs național exemplar – încadrat celui central și sud-est european de secol XIX¹⁵.

¹⁰ Această comunitate, să-i spunem de destin istoric, poate fi extinsă fără să ieșim din discursul istoriografic evident până la limita istoriei noastre recente.

¹¹ *Refuzul magistratului Bistriței de a accepta Biserica românească în orașul Bistrița în anul 1760*, în I. Sigmirean, A. Onofreiu, *op.cit.*, p. 120 documentul 45.

¹² Pentru formarea elitelor românești din Transilvania sec. al XVIII-lea vezi R. Câmpeanu, *Elitele românești din Transilvania*, Cluj-Napoca 2000. Adunată în jurul drepturilor sociale și juridice, lumea grănicerească va consolida pe parcursul secolului XIX această unitate de interese, astfel încât, orice justificare documentară în menținerea acestei autonomii acum naționale – conține invariabil această Istorie militară fondatoare, în timpul revoluției de la 1848-49, în pragul înființării districtului Năsăud.

¹³ Nicolae Drăgan, Virgil Șotropa, *Istoricul școalelor Năsăudene*, Năsăud 1913, p. 10.

¹⁴ Adrian Onofreiu, Simion Lupșan, *Districtul Năsăud 1861-1876. Contribuții documentare*, Năsăud, 2003.

¹⁵ Într-o scrisoare adresată redactorului Gazetei Transilvaniei, vicarul năsăudean Macedon Pop făcea o radiografie exactă a acestei stări de fapt: „noi ce ne-am înmulțit pe o moșioară de nu ne putem aproviziona... dacă nu vom avea școli mai

În vizita la Năsăud în anul 1906, Nicolae Iorga vedea în clădirea Liceului Gimnazial „cea mai frumoasă clădire de acest fel a românilor din Ardeal”, în vreme ce Năsăudul la aceea dată decăzuse și din statutul de opid (târg), fiind categorisită drept Comună Mare după desființarea Districtului Năsăud și noua împărțire administrativă.

Având cursurile deschise la 3-5 octombrie 1863, Gimnaziul Năsăudean răspundea, după aproape un veac, dorinței elitelor grănicerești de a avea un gimnaziu încă din primul deceniu al existenței graniței militare la 1770¹⁶ și reprezenta, pentru comunitatea celor 44 de comune grănicerești, cea mai însemnată realizare pe planul învățământului școlar și, cum vom vedea, va aduna între zidurile sale atât o bună parte a spiritualității și culturii acestei lumi, precum, în același timp, și priceperea acesteia în exercițiul financiar de administrare și înmulțire a averilor grănicerești. Clădirea Liceului Gimnazial - ce se vede și astăzi - a fost finalizată în anul 1889 și a costat Fondul Central Școlar suma de 119.996 florini v.a. în vreme ce, venitul total al acestuia pentru anul 1890 însemna 75.510 florini v.a.¹⁷. La această dată o sumă de 37.264, respectiv 49,3% proveneau din „interese” de capital și din plasamente, fie în acțiuni de stat sau private, fie în sistemul bancar, Instituția Fondurilor efectuând operațiuni financiare de natură modernă.

La baza Fondurilor Grănicerești, spun documentele, a stat suma de 7.790 florini și 59 crăițari, acceptată de împărăteasa Maria Teresa, ca scutire de impozite pentru mobilizarea grănicerilor în tabăra militară a anului 1763. Fără să intrăm într-o analiză detaliată a acestor fonduri, amintim doar că în număr de trei, ele aveau sarcina să administreze și să înmulțească întreaga avere grănicerească, fiecare având propriul „bazin colector” și propria destinație. Astfel, întâiul fond înființat, cel de Provente, avea în primele decenii de existență ca și bază a veniturilor sale valorificarea drepturilor „regaliene” (crăsmărit, morărit, vânat și pescuit)¹⁸, operațiuni de mică economie rurală ce s-ar putea regăsi și în anii evului mediu.

Până în anii revoluției de la 1848-49, conducerea regimentului a promovat o serie de măsuri de natură economică pentru a înmulți aceste venituri, astfel că, în timpul amintit, pe teritoriul întregului regiment existau un număr de 43 de joagăre și 160 de mori de măcinat, în vreme ce încă cel mai important venit din drepturile de regali, era obținut din arendarea cârciumăritului¹⁹, iar ca activitate economică pe primul loc se situau veniturile din transportul lemnului cu plutele²⁰, pe Someș, activitate care în 11 ani aducea fondului o sumă de 455.892 florini, în vreme ce veniturile tuturor drepturilor regaliene pentru anii 1764-1861 aduceau 970.000 florini. La aceste venituri s-au adăugat de-a lungul timpului și diferitele taxe aferente familiilor de grăniceri și pentru diferite activități economice și comerciale, însă toate având ca proveniență mica economie rurală, în care elementele de modernitate nu sunt prezente. Această realitate nu exclude însă rolul acestei instituții ca și creuzet, în care, modernitatea specifică a apărut sub forma principală a sistemului școlar central Năsăudean sau a celui local. Mai mult, găsim instituția fondurilor, pe lângă capitalizarea începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, de unor sume importante în sistemul de stat sau privat și, mai târziu, în cel bancar de unde proveneau dobânzile anterior amintite, efectuând ele însele operațiuni de natură bancară pentru a răspunde unor cerințe sociale. Astfel, încasările anuale ale fondurilor școlare locale erau îngreunate și de împrumuturile cu dobândă la persoane private, care aveau dificultăți în rambursarea sumelor la timp. Găsim la acești nevoiași aceeași natură a împrumuturilor ce o vom regăsi și în cazul debitorilor la băncile năsăudene, aceștia împrumutând din banii fondului, fie pentru cumpărarea unor bunuri mobile sau imobile, de cele mai multe ori, fie pentru cumpărarea de alimente, fondurile văzându-se nevoite să vândă prin execuție silită bunurile celui ce împrumutase²¹.

Însă aceste operațiuni, să-i spunem moderne, de plasare a banilor sub formă de acțiuni, fie în sistem de stat sau privat, fie de împrumut la persoane fizice pentru a obține dobânzi, a avut și ea limite pronunțate, deoarece, găsim la 1888 Fondul Școlar Central depinzând în bună măsură de veniturile provenite din drepturile regaliene, deoarece răscumpărarea acestora de către stat a redus substanțial veniturile sale, încât comitetul administrativ a fost nevoit să ia decizia desființării fostelor școli triviale din Zagra, Telciu și Sângeorz²². Astfel,

înalte și industriale, ...o meserie, un serviciu la jurisdicțiunea civilă pentru care acum suntem complet nepregătiți, vom fi peste puțin timp cei mai săraci”. A. Onofreiu, S.Lupșan, *op.cit.*, p 20.

¹⁶ Lazăr Ureche, *op.cit.*, p 109.

¹⁷ Lazăr Ureche, *op.cit.*, p 45

¹⁸ Vasile Bhichigean, *Statul grăniceresc*, în *Arhiva Someșană*, nr. 9, Năsăud 1928, p 121.

¹⁹ Lazăr Ureche, *op.cit.*, p 17.

²⁰ Idem, *op.cit.*, p 18.

²¹ Idem, *op.cit.*, p 128-130.

²² Idem, *op.cit.*, p 102.

avem în cadrul Instituțiilor Fondurilor, atât elemente de modernitate, legată cum am văzut de modalitățile de înmulțire a banilor pe calea operațiunilor bancare, cât și de arhaism prin dependența acestora de vechile drepturi regale de sorginte medievală.

Întorcându-ne la Gimnaziul din Năsăud, proveniența socială a elevilor care i-au urmat cursurile, atestă proveniența acestora din rândul „micilor economi”, adică a agricultorilor, pe tot intervalul 1863-1918, dar se constată în același timp și o tot mai diversă proveniență socială, pe măsura cerințelor societății și a intrării sale în modernitate²³ spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor.

Astfel, dacă în anii 1880-1881 din cei 182 de elevi înscriși aici, 112 erau fii de asemenea „proprietari de pământ”, și doar 70 fii ai „intelighenței”; anul 1916-1917 arată prin stratificarea profesională a părinților și drumul parcurs de această societate spre modernitate, astfel, din cei 283 de elevi înscriși, 116 erau fii de țărani, 89 fii de intelectuali, 21 fii de pensionari și rentieri, 20 fii de mici industriași, 16 fii de dregători publici, 15 fii de comercianți și mici întreprinzători, 3 fii de funcționari inferiori și 3 fii de dregători privați²⁴.

Totodată, numărându-se între cele două licee gimnaziale ale românilor din Ardeal, în pofida izolării sale geografice, a dificultății căilor de comunicație - cel puțin până la apariția căii ferate în anul 1906 - gimnaziul Năsăudean arată o proveniență geografică largă, între 60-65% elevi provin din fostul comitat Bistrița-Năsăud, în timp ce restul, din Solnoc-Dăbâca, Cluj, Mureș-Turda, Banat-Partrium și Bucovina, mai cu seamă în perioada de început a sa²⁵.

Lipsa exclusivismului greco-catolic atestată de 2.429 de elevi ortodocși, 251 mozaici, 202 romano-catolică, 63 de reformați, 38 evanghelici-luterani și 14 unitarieni, la un număr de 12.235 elevi pentru perioada dintre 1863 și 1918, precum și deschiderea programei de învățământ către specialități neumblate de învățământul românesc cum ar fi pictura și muzica vocală și instrumentală, reprezintă elemente de modernitate indiscutabilă, nu doar pentru românii năsăudeni ci și pentru românii din întreaga Ungarie.

Creditul

Mijlocul secolului XIX aduce pentru populația săsească și maghiară din Transilvania, apariția sistemului de credit, ceea ce a permis o completare necesară a vieții economice-comerciale și meșteșugărești existentă din timpul de început al medievalității Transilvaniei. Să spunem că acumulările materiale și cele de obișnuințe economice au căpătat începând de acum noi posibilități de înmulțire. Luând cazul populației săsești, aceasta dispunea la începutul secolului al XX-lea de un număr de 220 institute de credit pentru un număr de 227 comune săsești ale Ardealului - aproape fiecare localitate având propria instituție bancară, având cea mai bine încheagată organizare de aici, direcționată spre necesitățile reale ale economiei rurale și a dezvoltării culturii poporului²⁶ în timp ce pentru cele 44 de localități foste grănicerești, anul 1939 arăta un număr de 13 instituții bancare²⁷. Fără să beneficieze de activități economice și meșteșugărești, să le spunem de sorginte medievală, societatea românească consemnează ca și debut al acestor activități apariția sistemului de credit, discursul publicistic, având din nou rolul de a direcționa societatea rurală, spre lumea bancară și invers, pentru ca în cele din urmă, decalajul menționat să fie ameliorat. Cauzele pașilor mărunți care s-au făcut în această direcție sunt, potrivit presei, fie nepriceperea țăranului de a lucra cu banca și căderea lui în mâna agenților de bancă evrei și maghiari care luau interese de peste 60% și chiar de 300%, fie în dezinteresul băncilor pentru lumea rurală care nu putea să acceseze decât împrumuturi mici, specifice economiei proprii și depuneri de aceeași natură²⁸.

Fără a minimaliza aceste stări de fapt, cauzele trebuie văzute în tinerețea economiei și a sistemului de credit românesc, în imposibilitatea de a avea până la 1873 - data apariției Băncii „Aurora” la Năsăud²⁹ - un țăran cu

²³ Idem, *op.cit.*, p 118; Keith Hitchins, *Afirmarea națiunii: mișcarea națională românească din Transilvania 1860-1914*, București 2000, p 121-211.

²⁴ L. Ureche, *op.cit.*, p 118.

²⁵ Idem, *op.cit.*, p 116.

²⁶ Idem, *op.cit.*, p 100.

²⁷ A. Onofreiu, *Istoricul cooperăției de credit din jud. Bistrița-Năsăud*, Bistrița 2004, p 102.

²⁸ *Gazeta Bistriței*, 3 noiembrie 1931, an XI, nr. 25.

²⁹ În 1868 profesorii Liceului din Năsăud organizează o societate de ajutorare reciprocă pentru a nu ajunge „în caz de strâmtorare materială la mâna cămătarilor”. Societatea s-a dovedit a fi de mare folos și a dat prilejul să se pună în circulație ideea înființării la Năsăud a unei case de împrumut și păstrare, în *Monografia Societății de Împrumut a băncii „Aurora”*, Cluj 1923, p 5.

deprinderi și obișnuințe bancare, iar după această dată, în câteva decenii, fără ca economia, meșteșugurile și comerțul să cunoască o mare amploare – un întreprinzător priceput în aceste demersuri. Dar să vedem ce istoric de obișnuințe bancare ar fi putut să aibă un debitor sau un creditor din acest spațiu rural.

Până la apariția primei bănci, banca „Aurora” din Năsăud la 1873, a doua bancă a românilor din Transilvania, după Banca „Albina” de la Sibiu înființată cu un an în urmă, am putea observa câteva posibilități de a accede la anumite sume de bani, în afara celor menționate aparținând evreilor, maghiarilor și sașilor; astfel se puteau accesa anumite sume de bani cu dobândă redusă fie la nivelul instituției militare, fie, mai târziu, la cel al Fondurilor Școlare Comunale³⁰. Fără a putea ști pentru ce activități erau împrumutați acești bani - biletele de bancă de la „Aurora” - ne dau destinația de secol XX a acestora, pliate pe necesitățile imediate și condiționate ale lumii rurale. Majoritatea împrumuturilor luate de țărani se îndreptau spre zona neproductivă acestea folosindu-se, fie pentru achiziționarea de bunuri mobile și imobile, fie pentru evenimente esențiale din viața fiecăruia - nunți, botezuri, înmormântări, fie pentru a plăti credite luate de la altă bancă³¹.

Presa prezenta această situație duplicitară vorbind pe de o parte de succesul acestei relații sub forma obligațiilor achitate de către „bătrâna Aurora” de „aproape fiecare moșie țărănească de pe Valea Someșului și de dobânzile scăzute luate de aceasta, de fondurile notate de aceasta pentru „scopuri culturale și de binefacere”, de ajutorul întins mereu instituțiilor culturale prin avansări de sume importante, fără dobândă³². Pe de altă parte, o rubrică constantă ca prezență în anii Marii Crize Economice, „Starea materială a plugarului”, arăta marile greutăți ale țăranului „îndatorat la bănci într-o măsură mult mai mare decât a fost chiar înainte de război”, care aveau ca și cauza, nu banca, ci nepriceperea țăranului în accesarea unor „împrumuturi nesocotite” cum ar fi „cheltuielile de înmormântări”³³.

Cererile de creditare ale Băncii Aurora atestă această din urmă constatare, destinația sumelor împrumutate se îndreaptă spre achiziționarea de bunuri imobile, mobile sau pentru alte nevoi³⁴. Aceste „alte nevoi” nu sunt altceva decât cumpărarea de alimente, furaje sau evenimente importante din viața socială și de familie ca: nunți, botezuri, înmormântări sau chiar plata unor împrumuturi accesate la alte bănci. Luate pentru a fi rambursate într-un interval de 3-6 luni, au existat mai mereu cereri pentru prelungirea acestei perioade până la 1 an sau 2 ani, iar proveniența sumelor necesare rambursării provenea din vânzarea, cel mai des, a unor animale sau alte bunuri ale gospodăriei. Aceeași presă abundă de „execuțiile silite” ale celor aflați în imposibilitatea de rambursare a sumei, ceea ce arată dificultățile relației dintre sistemul bancar și lumea rurală, dacă nu chiar eșecul ei.

Soluțiile propuse s-au rezumat în principal la o serie de sfaturi în sensul dobândirii unor obișnuințe de „cruțare” a banilor, la care „ceilalți”, evreii, sașii, maghiarii – sunt atât de pricepuți, precum și domolirea utilizării „peste măsură sau necumpătul în băuturi spirtoase” care este văzută ca „cea dintâi pricină a sărăciei”³⁵. La aceasta se adaugă și critica tinerei generații, mai ales cei de la orașe, care face cheltuieli prea mari destinate achiziționării elementelor de vestimentație a „ultimei mode” iar, pentru a ajuta această lume cu învățături referitoare la civilizația bancară, Banca „Aurora” distribuie în comune, ziare, reviste, broșuri, cărți de gospodărie³⁶.

Limitarea economică este relevantă și de încercările Băncii „Aurora” de a se ocupa cu afaceri extra-bancare într-o perioadă când aceasta era o tendință a tuturor băncilor românești din Transilvania pentru a-și spori veniturile. Urmând această modă, conducerea băncii încearcă să comercializeze lână cumpărată de la țăranii de aici, însă calitatea acestuia se dovedește a fi inferioară cererii, lâna a fost caracterizată ca fiind prea aspră, iar cumpărarea unor cantități mari de alimente pentru desfacere la Năsăud, a întâmpinat greutăți datorate sărăciei și numărului redus al populației³⁷.

Orașul număra în anul 1930, 3512 locuitori și avea cea mai mare parte a populației cu număr de active - 397 de persoane cu îndeletniciri agricole, 310 salariați dintre care 133 în instituțiile publice. Undeva, mult

³⁰ Lazăr Ureche, *op.cit.*, p. 129-130.

³¹ *Gazeta Bistriței* nr. 23, 25 octombrie 1927.

³² *Revista Bistriței* nr. 10, 10 mai 1929.

³³ *Revista Bistriței* nr. 2, an IX, ianuarie 1929.

³⁴ Arhivele Naționale, Filiala Județeană Bistrița-Năsăud, Fond Banca „Aurora” Năsăud 1873-1952, *Societatea de Împrumut și Păstrare*, fond. Nr. 67, dosar 1 1887-1921; dosar 11/173.

³⁵ *Revista Bistriței* nr. 1, an I, 4/7 ianuarie 1903.

³⁶ *Gazeta Bistriței*, nr. 26-27, an XI, 14 decembrie 1931.

³⁷ *Monografia Societății de Împrumut și păstrare „Aurora” din Năsăud 1873-1923*, Cluj 1923, p. 54-55.

în urmă, cu 47 de reprezentanți se numără sectorul ucenicilor și practicanților³⁸. Dacă anul amintit arăta o astfel de situație, întoarcerea în secolul XIX pentru a căuta modernitatea în afara celei militare, administrative și culturale, își pierde mult din tentație, însă orașul cu oamenii, clădirile, viața socială și istoria sa nu lăsau indiferenți călătorii. În zestrea sa urbanistică se numără sediul Băncii „Aurora”, sediul localului Rahova - la a cărui etaj se afla „Casina” veche de peste 75 de ani, ca și club al intelectualilor unde se citea presa, se discutau evenimentele zilei, se juca biliard, prezențe indiscutabile ale unei modernități mondene și elitare. Există apoi sediul Societății „Regna” moștenitoarea pădurilor grănicerești³⁹, clădirea Liceului Gimnazial „George Coșbuc” bucurându-se și ea de cea mai mare apreciere și admirație, Al. Odobescu văzând în ea o apariție „prea vastă și prea impunătoare pentru un târgușor mai mic decât Curtea de Argeș”, iar Nicolae Iorga vedea în aceeași realizare „cea mai frumoasă clădire de acest fel a românilor din Ardeal”⁴⁰. Mai exista aici berăria unde localnicii se strâng la „Batalion” - în limbajul grăniceresc, unde alături de vin consumau și ape minerale locale ca „Hebe” de Sângeorz-Băi sau „Carpatica” de Parva⁴¹.

Nici apariția Băncii „Aurora” nu poate fi sustrasă dependenței de această veche lume grănicerească, actualmente aparținând învățământului, deoarece fondatorii acesteia nu sunt nimeni alții decât profesorii și învățătorii din localitate care, văzând lipsurile financiare și beneficiile ce ar decurge din această întreprindere, pun banii în comun pentru înființarea acesteia la 1873⁴². Fără a face excepție de la menirea general acceptată de către toate instituțiile de credit din Ardeal, aceea de a ajuta la „propășirea materială și spirituală a poporului”, banca „Aurora” a fost mereu poziționată de către localnici, într-o postură simbolică alături de Banca „Albina” de la Sibiu în acest sens între 1881-1923 aceasta contribuind pentru scopuri culturale și de binefacere cu suma de 195.896 lei⁴³.

Anul 1899 aduce și apariția celei de a doua bănci la Năsăud, Banca „Mercur”, care va contribui și ea financiar pentru scopurile culturale și de înfrumusețare a Năsăudului. În anul 1926 prima bancă alocă, acestui scop, dintr-un beneficiu net de 1.036.695 lei, suma de 76.908 lei dintre care pentru înfrumusețarea Năsăudului 61.000, urmând Liceul „George Coșbuc” cu 5000 lei⁴⁴. De remarcat că sume diverse de bani, mergeau și spre alte instituții de învățământ ale românilor din Ardeal sau pentru sprijinirea studenților năsăudeni aflați la studii în marile centre universitare din Transilvania sau Imperiu⁴⁵.

Cum am văzut în partea de început al studiului, perioada medievală, prelungită până spre finalul secolului XIX, a însemnat pentru Districtul Năsăudean, în diversele sale forme de administrație, și Magistratul Săsesc al Bistriței, o vecinătate încărcată cu toate conflictele inerente celor două lumi naționale, aflate pe poziții atât de diferite economic și socio-juridic încât, însemnările de început de secol XX, atestă o ameliorare în această privință⁴⁶. La 1912, spunea un contemporan, orașul avea o tot mai pronunțată viață românească, apăruseră ziare românești, existau avocați, doctori, ofițeri, o bună parte a acestora venind din vecinătatea năsăudeană, mai mult, legăturile dintre cele două entități distincte cu o lungă istorie, se înmulțesc după înființarea Comitatului Bistrița-Năsăud, când noul centru administrativ stabilindu-se inevitabil în orașul Bistrița, românii din întregul spațiu, inclusiv cel al fostului regiment grăniceresc, vor gravita înspre acesta, Năsăudul rămânând totuși centrul învățământului din această parte a Transilvaniei.

Pentru a completa această realitate, la 1891 apare la Bistrița, revista „Minerva” apoi între 1898-1902 „Revista Ilustrată”, iar pe plan politic, Partidul Național Român, ce avea o puternică organizație în comitat, se stabilește și el la Bistrița⁴⁷. La aceste apariții se adaugă cele economice și comerciale, Bistrița având în acest

³⁸ Gazeta Bistriței

³⁹ I.P.Țuculescu, *Trei zile la Năsăud*, în *Studii și Cercetări Etnoculturale*, 8, 2003, p. 51.

⁴⁰ I. Naghiu, *Nicolae Iorga și Năsăudul*, p. 12-15; 1943 în revista „*Plaiuri Năsădene*” nr. 2-3, p. 3.

⁴¹ I.P.Țuculescu, *op.cit.*, p. 51.

⁴² *Monografia Societății de Împrumut și Păstrare „Aurora” din Năsăud*, p. 3.

⁴³ *Monografia Societății de Împrumut și păstrare „Aurora” din Năsăud 1873-1923*, Cluj 1923, p. 54-55.

⁴⁴ Gazeta Bistriței, an VII, nr. 11, 15 mai 1927; Anul 1908 găsea banca „Aurora” din Năsăud pe locul 11 în Transilvania în rândul băncilor românești după capitalul social deținut, în *Anuarul Băncilor române*, anul 9, Sibiu 1908.

⁴⁵ *Monografia Societății de Împrumut și Păstrare „Aurora” din Năsăud*, p. 53-54.

⁴⁶ Zidurile înconjurătoare ale cetății Bistriței au fost dărâmate de habsburgi în deceniul 7 al secolului XIX, ceea ce face ca, alături de dispariția drepturilor seniorale și a desființării sistemului breslelor, orașul, asemenea tuturor orașelor transilvănene, să se deschidă colonizării populațiilor limitrofe ale suburbiilor.

⁴⁷ I. Sigmirean, A. Onofreiu, *op.cit.*, documentul 104. Câteva aprecieri asupra mutării centrului politic și cultural al românilor din Comitatul Bistrița-Năsăud, de la Năsăud la Bistrița la începutul secolului XX, p. 178.

sens o supremație evidentă cu 628 întreprinderi industriale și meșteșugărești, cu o populație românească de 6000 de locuitori din cei 15.000 totali ai urbei, cu 37 de oficii publice de stat și particulare ce aveau peste 400 de funcționari, 34 avocați din care 14 români, 26 medici din care 8 români, 216 meseriași și comercianți români și 100 de ofițeri din Garnizoana Bistrița⁴⁸. La această situație a anului 1929, Năsăudul oferea la 2.276 de români din 3512 locuitori, 5 avocați, un singur medic și foarte puțini meseriași⁴⁹.

Tot de la Năsăud venea și cel ce va fonda cunoscuta publicația „Revista Bistriței”, G. Onișoru care ajunsese profesor de drept administrativ și de istoria dreptului românesc la Universitatea din Cluj și, deși revista apărea la Bistrița, cele mai multe studii erau despre trecutul Țării Năsăudului⁵⁰. Cu trei ani mai devreme, tipograful George Mateiu venit și el din satele grănicerești (Salva), fost coleg de școală a poetului George Coșbuc, înființează alături de alți tineri entuziaști „Reuniunea Meseriașilor Români din Bistrița”, care și-a adus contribuția sa la emanciparea și cultivarea conștiinței naționale a meseriașilor români. Anul 1904 îl găsește pe acesta deschizând și prima tipografie românească din oraș.

Această nouă direcție avea să influențeze și creditul năsăudean, atras de populația românească a câmpiei, astfel că Banca „Aurora” va hotărî deschiderea unei sucursale la Bistrița în anul 1923, această cerință a pieței departe de a nu fi fost corectă, va atrage după sine și cererea românilor din valea Bârgăului de a se deschide și aici o sucursală⁵¹.

Începutul de secol XX creionează tot mai mult imaginea unui Năsăud care oferă în mare măsură punctul de reper, factorul uman și istoria fondatoare a națiunii române din această parte a Imperiului, apărut în anumite conjuncturi politico-militare, dezvoltat pe baza unei realități militare și maturizat în cadrul uneia culturale și de învățământ, care nu este altceva decât moștenirea testamentară pe care această mică societate românească a secolului XIX, compactă și unită în jurul unei comunități de interese militare, naționale și școlare, o lasă secolului al XX-lea. În umbra acestui tablou de sorginte elită, totuși, societatea rurală a rămas atașată acelorași obișnuințe sociale ale timpului istoric pe care politicul, socialul și chiar naționalul, le atinge doar prin reprezentanți.

Ajungem astfel, în preajma punctului de plecare al acestui demers, și sperăm a fi și reușit urmând o cale documentară coerentă și logică, să punctăm devenirea istorică a acestui spațiu socio-uman totuși atât de specific în istoria Transilvaniei și, fără a face recurs la o lungă listă de nume de personalități cunoscute pe care acest spațiu le-a răsfirat în întreg spațiul românesc, să oferim imagini de modernitate și tradițional așa cum acesta, prin intermediul școlilor, economiei și creditului, regimentului, le-au lăsat moștenire oferindu-și istoriografiei propria identitate.

Elite: Discurs public - discurs privat

Până acum prezentând laturile materiale ale societății grănicerești de secol XIX, ne oprim asupra acelor reprezentanți ai noii epoci – un grup fără îndoială elită care, la întâlnirea dintre marile idei europene ale drepturilor și libertăților naționale și individuale, cu nevoile imediate ale societății locale și ale elitei în discuție, au reușit să emită spațiului public local, transilvănean și imperial, un discurs complex majoritar național-social și juridic, justificat de anacronismele stărilor de fapt de aici și justificat în raport cu „ceilalți”, dar nu mai puțin pentru el însuși, această categorie socială aflându-se în plin proces de afirmare în această perioadă.

Cum este cunoscut, distanțele care separau această clasă elită și, să spunem restul societății, în cazul de față lumea rurală, era destul de redusă pentru întreaga societate transilvăneană românească deoarece mai mult de 90% aparțineau spațiului rural. Mai mult, dacă în cazul românilor având ca centru de orbitare Brașovul, Sibiu, Blajul, am putea vorbi de deosebiri caracteristice între mediul urban și rural, românii năsăudeni au gravitat în jurul Năsăudului ce avea statut de opid (târg) până după realizarea dualismului austro-ungar la 1867, respectiv comună-mare după această dată, pentru a deveni abia în 1925 oraș. Iar cum am văzut acest opid a fost un centru militar și de învățământ până la desființarea regimentului în 1851, un centru administrativ religios și la fel de învățământ în timpul existenței Districtului Năsăud 1861-1876 iar apoi până la 1918 acesta

⁴⁸ Gazeta Bistriței, an XI, 2 februarie 1931.

⁴⁹ Gazeta Bistriței, an IX, nr. 5, 27 februarie 1929; I. Sigmirean, A. Onofreiu, *op.cit.*, doc. 2.

⁵⁰ Victor Moldovan, *Memorii*, p. 48 – bazele revistei sunt puse împreună cu George Mateiu.

⁵¹ *Monografia Societății de Împrumut și Păstrare „Aurora”* din Năsăud, 1923.

rămâne doar cu învățământul și creditul păstrând, indiscutabil totuși, până la începutul secolului al XX-lea poziția sa de centru cultural al românimii din această parte a Transilvaniei.

Am văzut de asemenea, cum cerința economică și constrângerea ei au dus la apariția în proporție covârșitoare a elitelor de profesioni libere, învățători, profesori, preoți, aceștia fiind din nou o caracteristică a populației românești din Transilvania. Astfel, luând doar pe cei care au urmat învățământul mediu, superior sau pe meserii – din sectorul instituțional al burselor Fondurilor grănicerești – observăm că, dintr-un total de 372 de bursieri ai învățământului superior un număr 29 au urmat Teologia, 67 au urmat Filosofia, 90 au urmat Științele Juridice, 75 Medicina, pentru ca la Politehnică, Montanistică și Silvicultură, Agronomia și Academia Comercială, să totalizeze împreună abia 70 de bursieri⁵².

Ca urmare, discursul public încadrat totuși în marile direcții ale epocii s-a împărțit între aceștia, iar diferențele de număr între cei ce urmează universități din prima categorie și cei din a doua, se echilibrează abia după 1900, când observăm că din 25 de bursieri ai Academiei Comerciale, 18 au urmat aceste cursuri după începutul de secol XX, iar ceilalți 7 în imediata lui vecinătate⁵³. Vedem aici întâlnirea mesajelor din presa vremii cu noile nevoi imediate ale societății românești și, în cele din urmă, cu realitățile aferente – o orientare a învățământului către profesiunile practice, fără de care atât învățământul, creditul, societate rurală în ansamblul său, ar fi fost expuse în continuare la perpetuarea unor obișnuințe economice tradiționale ce trebuiau depășite pentru a reduce decalajele ce o despărțeau.⁵⁴

Luând bursierii primei categorii, vom observa o situație în bună măsură inversă, astfel că, în vreme ce Teologia avea un număr de 29 de bursieri, toți cu studii făcute în deceniul al IX-lea al secolului XIX, științele juridice aveau din 90 de bursieri, 38 cu studii în secolul al XX-lea, iar medicina din 75 avea 35 de bursieri pentru secolul amintit⁵⁵. Fără îndoială ca o statistică a bursierilor învățământului mediu și pe meserii ar atesta aceeași realitate. Însă rolul fondului de stipendii nu trebuie absolutizat și singularizat în efortul financiar oferit tinerilor merituoși de a face studii, existând cu siguranță în fiecare localitate tineri care urmau studii medii, universitare sau pe meserii, a căror susținere aveau alte proveniențe. Astfel, la Ilva Mică avem 9 bursieri ai Fondului de Stipendii pentru mai bine de o jumătate de secol (1861-1919) în vreme ce pentru un singur an, 1891, avem 4 bursieri, iar în 1914, 2 bursieri pentru gimnaziile superioare.

Astfel, la nivel local, vedem că procesul de laicizare pentru spațiul învățământului – trecerea treptată către profesiile libere, pentru sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX și un început de dominare al celui practic pentru secolul ultim menționat, discursul public urmând natural calea celor care îl elaborau. Pentru perioada regimentului de graniță, acesta poartă amprenta ofițerilor și ai oamenilor bisericii și se află pentru spațiul în cauză într-o perioadă de geneză politică, socială și națională, găsind societatea rurală de aici gravitând tot mai mult în jurul noului centru – Năsăudul – unde, școlile sale, instituția vicarială, judecătoria și sediul Regimentului oferă pentru această perioadă de început – creuzetul viitoarelor clase conducătoare⁵⁶. Aici, la Năsăud, era depozitată și întreaga arhivă, memoria acestei societăți, pregătită cum s-a văzut până acum, să ofere viitoarelor încercări ale istoriei, punctul de reper, justificarea unității.

Noua identitate militară acum apărută, ocupă primul loc în justificarea menținerii unității și autonomiei fostelor comune grănicerești după desființarea regimentului. Fruntașii locali, prin vocea vicarului Macedon

⁵² Lazăr Ureche, *op.cit.*, p 180-194.

⁵³ Aceeași situație o găsim și la studiile notariale unde, din 118 cursanți, unul singur este atestat pentru sfârșitul de secol XIX, restul de 17 pentru secolul XX.

⁵⁴ *Revista Bistriței*, în numărul său de debut de la 1903, reflecta această nouă direcție generală spre care trebuia să se îndrepte întreaga comunitate rurală de aici „Vom stăruia ca toți fruntașii noștri să se intereseze de afaceri obștești în comune, în cercuri administrative, în comitat, să se intereseze din afacerile bisericesti, școlare și mai ales de cele economice, *Revista Bistriței* 4/17 ianuarie 1903, nr. 1, an I, iar 2 săptămâni mai târziu scria „Cultura unui popor este condiționată de starea lui materială, starea materială însă este ajutată de progresul în cultură”, *Revista Bistriței*, an I, 18/31 ianuarie 1903.

⁵⁵ Lazăr Ureche, *op.cit.* p 180-194.

⁵⁶ Referitor la această clasă conducătoare și la proveniența ei din propriul sistem de învățământ se spunea că, toate instituțiile de învățământ ce există astăzi, se numărau între cele mai bune din patrie, considerându-se că „aceste institute au fost și mai înainte și sunt și de prezent frecventate din partea tinerimii acestui Districtu, în număr corespunzător și, considerându că și pe timpul graniței s-a îngrijit pentru cultivarea intelectuală a populațiunei, se poate afirma cu totu dreptul că poporul din acestu Districtu, în genere, este intelectualmint, mai înaintat decât în multe alte jurisdicțiuni ale patriei” în A. Onofreiu, S. Lupșan, *Districtul Năsăud 1861-1876, Contribuții documentare*, p 571.

Pop, vorbeau în preajma anului 1860-1861, nu doar de cei 88 de ani de existență a organizării militare, de fondurile comune apărute atunci, ci chiar și de reglementarea „relațiilor de familie și de posesiune pe o bază comună”, ceea ce în caz de dispariție a acestei entități naționale și administrative, ar duce la o stare „nenaturală și urmată de urmările cele mai triste”, nu doar pentru aceasta ci și pentru liniștea întregii regiuni⁵⁷.

Ne apropiem, la mijlocul secolului al XIX-lea de maturizarea discursului public și dacă dimensiunea sa națională era obligatorie epocii, se observă existența și a celui economic atunci când se vorbește de condiționările „moșiei puține și neîndestulătoare”, care în lipsa unor școli mai înalte și industriale, a unei meserii sau a unui serviciu la „jurisdicțiunea civilă” pentru care se arată populația la nivelul anului 1851 era nepregătită „vom fi peste puțin timp cei mai săraci”⁵⁸.

Nepropunându-ne o lungă listă cu reprezentanți ai elitelor de aici – aceasta ocupând conținutul unor studii aplicate subiectului⁵⁹, sesizăm doar cum această categorie, purtătoare așa cum spun documentele a voinței unanime a lumii grănicerești și formată pentru perioadă de înființare a Districtului Năsăud la 1861 din reprezentanți ai armatei⁶⁰, bisericii și ai avocaților. Așa a fost și cazul delegației pe care frunțașii Năsăudului consideră necesar să o trimită la Viena pentru a justifica și lupta cu argumentele militare, naționale și istorice pentru înființarea unui district autonom românesc delegațiile din care făceau parte doi reprezentanți ai armatei și doi avocați⁶¹ așa cum mai târziu, la cumpăna secolului XIX cu al secolului al XX-lea, Partidul Național Român înființat la 1882, fiind cel care va acapara discursul public, va avea în rândurile sale și la nivel local – reprezentanții științelor juridice cu noii reprezentanți ai economicului. Desigur, am putea să vedem și în exemplul săteanului negustor din Rodna Veche, ce deținea magazin, birt, fierărie, lăptărie și comercializa toate acestea în „tot ținutul ... până la Moldova”⁶², un reprezentant al unei pături burgheze rurale – iar exemple de acest fel existau foarte probabil și în alte localități – dar îndrăznim să încadrăm și această realitate burgheză în limitele specificului local, care s-a tradus în principal prin eforturi financiare limitate. Această stare de fapt era remarcată și de vizitatorul nostru de început Al. Odobescu cu privire la altă dimensiune a modernității – petrecerea timpului liber – aplicată anului 1894. Aflat la Sângeorz-Băi pentru a se bucura de clima și apele de aici, acesta constată că „confortul lipsea aproape în întregime în camere închiriate”, negăsindu-se un „dulap pentru lenjerie și haine” și care să aibă și oglindă⁶³. Băile la rândul lor aveau o „instalație destul de primitivă, dând totuși „oricui ocazia să se simtă bine”, se mai găseau aici hotel, restaurant, promenadă, izvoare, muzică, „...dar toate acestea în proporții și condiții umile și ardelenesti ca la frații de dincolo”.

Astfel dacă pentru perioada premergătoare înființării regimentului documentele emise de „frunțașii” din districtul românesc făceau referire la încălcarea drepturilor și libertăților medievale de către Magistratul Bistrițean prin trecerea românilor năsăudeni – oameni liberi – în tabelele de iobagi⁶⁴ ale anului 1754-55, cele din a doua jumătate a secolului XIX, după desființarea regimentului, actualizează această dispută – de data aceasta în joc fiind averile grănicerești asupra cărora sașii bistrițeni aveau din nou pretenții.

Revenind la purtătorii de discurs și la natura acestuia, treptata ameliorare după anii memorandiști ai problemei naționale, și datorită măsurilor luate de guvernul maghiar la unele cerințe ale epocii – și menționăm aici nevoia, corect sesizată de acesta, a unei apropieri între cele două națiuni majoritare ale Transilvaniei – națiunea maghiară și cea română mutația așa cum s-a văzut și anterior se produce la nivelul discursului public dinspre amintita dimensiune socio-juridică și națională înspre cea economică. Această mutație nu va avea loc fără urmări dintre cele mai însemnate pentru această comunitate rurală, mai ales fără atingeri ale

⁵⁷ S. Lupșan, A. Onofreiu, *op.cit.*, p 78-79.

⁵⁸ Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei, 1774-1867*, 1943, p 68, scrisoare adresată de vicarul greco-catolic al Năsăudului Gazetei Transilvaniei la 1851, atunci când structurile militare ale graniței dispărând, necesitățile noi ale timpului au fost corect sesizate de către elita locală.

⁵⁹ Remus Câmpeanu, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, PUC 2000, Liste cu reprezentanții intelectualității românești de aici - vezi Lazăr Ureche, *op.cit.*, p 180-195; sau pentru întreaga Transilvanie și Banat vezi Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în Epoca Modernă*, Cluj-Napoca 2000

⁶⁰ După desființarea graniței militare, în locul Regimentului II de Graniță din Năsăud, apare Regimentul 50 de Linie, iar ulterior Regimentul de Linie nr. 63, conform Valeriu Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean*, Cluj-Napoca, 1975, p 260-261.

⁶¹ Este vorba de George Lică și Ioan Purceilă – căpitani și Vasile Nașcu și Ioachim Mureșan – avocați.

⁶² I.P. Țuculescu, *op.cit.* p 53.

⁶³ V. Mihordea, *Odobescu la Năsăud*, în „Vatra”, an II, 1936, nr. 4-5, aprilie-mai, p 104 .

⁶⁴ S. Lupșan, A. Onofreiu, *op.cit.*, p 12-13.

poziționării sale simbolice în acel vârf al românismului ardelen – și avem în vedere aici analizata mutare a centrului de interes odată cu secolul al XX-lea de la Năsăud la Bistrița. Profesionalizarea discursului național și acapararea sa în bună măsură de către Partidul Național Român a ajutat în acest sens societatea românească, prin noii reprezentanți ai elitei economice și financiare, să stabilească direcțiile de urmat pentru a aduce ruralul în toate neajunsurile și nepriceperile sale vis-a-vis de modernitate la o apropiere cu celelalte națiuni de aici, indiscutabil aflate pe o treaptă superioară. Astfel, incursiunile în istoria secolului al XVIII-lea și în a celui de al XIX-lea, vor avea tot mai mult ca și motivate consemnarea istoriografică, societatea începând să-și pună pe hârtie propriul trecut⁶⁵.

Dacă perioada în care dimensiunea națională apare a fi dominantă, discursul este îndreptat înspre cele două națiuni – săsească și maghiara – noua orientare deschide drumul conturării unui domeniu dominat de imaginarul economic în primul rând. Astfel, vecinătatea conflictuală cu sașii bistrițeni va urma această cale, Năsăudul și Bistrița aflându-se în competiție în ceea ce privește drumul de fier. Presa săsească din Bistrița evidențiază eforturile sașilor bistrițeni de a împiedica construcția căii ferate de la Bethlen la Năsăud și de a o aduce fie de la Borgo în sus către Vatra Dornei, fie din Iad (Livezile) peste Strâmba la Ilva Mică⁶⁶.

Aceste două dispute ce țin fie de averile grănicerești, fie de modernitatea căilor de comunicație, punctează epoca cu noile sale cerințe de natură economică, făcând trecerea definitivă a discursului public dinspre socio-juridic și național spre noile cerințe economice și comerciale.

Am văzut anterior atunci când am prezentat creditul pe o bază de însușiri morale negative cum ar fi „lăcomia” și „priceperea rea” a evreilor de a câștiga bani din „neagră cămătărie”, duce la sărăcirea și mai accentuată a țaranului român nepriceput. Comerțul oferă prilejul întregirii acestui tablou al evreului cămătar și „șperțar” care domină urbanul și ruralul românesc de dincoace și dincolo de Carpați. Astfel, dacă evreii aflați la Dorna, pe care aceștia o populează aproape în întregime, sunt numiți în partea locului „jidani, oameni faini”, cei din apropiere de Sângeorz, „un sat mare de peste 3030 de locuitori români” sunt văzuți ca și „o duzină de evrei împerciunați, ignobili și desgustători”⁶⁷.

Concurența dintre cele două etnii pe țăramul comerțului îmbracă același tipic ca și în cazul creditului, unde apariția Băncilor românești și a cooperației din mediul sătesc aveau a-i salva „pe cei căzuți în cursele jidanului”⁶⁸ aici, meșteșugurile și înființarea unor Reuniuni de Consum în fiecare comună, precum și sprijinirea unei noi clase de comercianți, urma să rezolve problema. Exemplul întreprinzătorului din Rodna Veche, care pentru a combate evreii pripășiți pe acolo, desfășura o activitate comercială „soră cu apostolatul”, vedește această realitate⁶⁹. Și această stare de fapt avea să se întindă și pe întreaga perioadă interbelică, fără ca protagoniștii, în pofida diferenței numerice, să facă schimb de locuri⁷⁰ la 1921 pâraiele ce curgeau prin mijlocul Năsăudului ducând încă „murdăria jidovească” într-un oraș de 3512 locuitori din care 419 erau evrei, aceștia ocupând o mare parte a străzilor principale cu magazinele lor⁷¹. Nici amintitul timp liber nu scapă de prezența amenințătoare a acestora, făcându-se apel la proprietarii de hoteluri și restaurante să nu urce prețurile în perioada estivală deoarece în această situație „doar jidanii și îmbogățiiții de război vor putea petrece aici”⁷².

Astfel, societatea năsăudeană – fostă grănicerească – creionează la nivelul discursului public și privat – fie că avem în vedere documentele oficiale, fie presa, corespondența sau însemnările de călătorie – două imagini ale unor vecinătăți distincte. Una de natură, să-i spunem, externă, originată în timpurile de început ale medievalității având ca protagoniști pe sașii bistrițeni, iar cealaltă de natură internă care are în prim plan

⁶⁵ Apar astfel, începând cu micile publicații ale Liceului Grăniceresc, scrierile istoriografice ale lui Virgil Șotropa, Nestor Șimon.

⁶⁶ S. Lupșan, A. Onofreiu, O. Brumă, O. Dan, E. Dănilă, *Ilva Mică. Repere Monografice*, Bistrița 2003, p. 119.

⁶⁷ V. Mihailescu, *Odobescu la Năsăud*, în „Vatra”, an II, 1936, nr. 4-5, aprilie-mai, p. 104 ; Referitor la prezența populației evreiești în mediul rural românesc și ocupațiilor acestora vezi A. Oșișteanu, *Imaginea evreului în cultura română*, București 2004.

⁶⁸ *Revista Bistriței*, nr. 41, an I, 24 octombrie 1903.

⁶⁹ I. P. Tuculescu, *Trei zile la Năsăud*, în *Studii și Cercetări etnoculturale*, vol. VIII, Bistrița 2002.

⁷⁰ Fără să avem o estimare precisă pentru toate localitățile, a numărului de evrei de aici, statisticile arată la rubrica „alții” un număr de 1401 reprezentanți pentru întreg Districtul Năsăud pentru anul 1850-1851, I. Sigmirean, A. Onofreiu, *op.cit.*, doc. 5, p. 46.

⁷¹ *Gazeta Bistriței*, nr. 9, an I, 19 martie 1921.

⁷² *Idem*, nr. 15, an I, 11 iunie 1921.

populația evreiască așezată aici în secolele de sfârșit ale acesteia. În timp ce primii au parte de respectul și teama cuvenite unei națiuni cu un puternic ascendent de civilizație și sunt văzuți ca o amenințare permanentă la adresa autonomiei, drepturilor socio-juridice și de proprietate ale foștilor grăniceri⁷³, cea de a doua – populația evreiască, acaparând în bună măsură sectorul micilor meșteșuguri și comerțul rural⁷⁴ – este văzută ca un dușman intern tot mai pronunțat, aceasta pe măsură ce discursul public se îndreaptă către sfârșitul secolului al XIX-lea către realitățile și necesitățile economice și comerciale ale acestei lumi românești.

⁷³ Într-o scrisoare adresată vicarului năsăudean Grigore Moisil, de către I. Florian de la Brașov, ce conține sfaturi referitoare la buna organizare a viitorului District Năsăudean, acesta spunea că: „districtul Năsăudului e expus ca la o probă de foc”, „neamțul va urmări că oare românii vor fi în stare a se guverna pe sine? Și probă de foc este Năsăudul”. S. Lupșan, A. Onofreiu, *op.cit.* p. 31.

⁷⁴ Numărul inaugural al Revistei Bistriței creiona o asemenea stare de fapt spunând că „...jidani, poloni, ruteni..., care, parte speculând cu deosebite negoate, parte ca lucrători dibace la deosebite stabilimente, fabrici, etc, se așază printre poporul nostru și prin sângea, apucături și cu deosebire cruțând fac parale, cu parale cuprind pământ, ajung la starea materială...”. Tot în *Revista Bistriței*, nr. 9, an I, 28 februarie 1903, se vorbește de „fenomenul” instalării străinilor datorită mijloacelor bănești în centrul (unor) localități și migrarea populației românești spre extremități, dându-se exemplu comuna Năsăud și Borgo Prund.